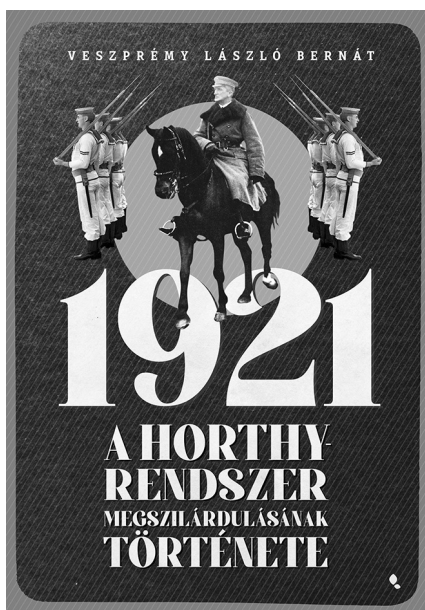

VÁRATLAN CENTENÁRIUM

VESZPRÉMY László Bernát: *1921 – A Horthy-rendszer megszilárdulásának története.* Jaffa, Budapest, 2021. 278 oldal, 3499 Ft

A 2021-es évre gondolva a 20. századi történelmünk iránt érdeklődő olvasóközönség jó része talán hátra dőlhetett, hogy elmúltak a sűrű centenáriumi évek, és szép fokozatosan – egyházi hasonlattal élve – visszatérnek az „évközi idők”. Kétségtelen, hogy az I. világháború, majd az 1918–19-es rendszerváltó fordulatok (1918-as forradalom, bolsevik diktatúra, ellenforradalom), végül pedig a trianoni diktátum olyan szintű sűrűsödése történelmünknek, hogy velük kapcsolatban messzemenőig indokolt a történettudomány és a közvélemény kiemelt, szinte kiapadhatatlan érdeklődése. Sőt 1918–19 kapcsán talán érdemes elgondolkodni rajta, hogy még a centenáriumi apropóján sem sikerült minden fontos kérdést felvetni és megvitatni, így a történettudománynak e téren is vannak még bőven feladatai.

Visszatérve a kiinduló gondolatra, magam sem gondoltam volna, hogy az 1921-es év az azt megelőzőkhez hasonlóan megfogható, karakteres és fontos volna. E vélekedésekre alaposan rácsáfolt a szerző új monográfiájával. Amikor a könyv tervéről először hallottam tőle, rögtön igazat kellett adnom neki, hiszen a téma bizonyos mértékig fehér folt, ugyanakkor kétségtelenül valóban elválik a Horthy-korszak későbbi, már konszolidálódott időszakától. Bár a korszak kiemelkedő szereplőiről (Bethlen, Teleki, Horthy) rendelkezésre állnak életrajzok, illetve egyes konkrét kérdésekről (IV. Károly visszatérési kísérletei, soproni népszavazás) elérhető tanulmányok, sőt akár monográfiák is, mégis a Horthy-korszak kezdeti időszakáról átfogó jelleggel kevés mű született. Ez ki is jelöli a szerző munkájának historiográfiai helyét: **legfrissebb történeti kutatásokat összegző munka, mely számos fontos rész kérdésben árnyalja elképzeléseinket a Horthy-korszak kezdetével kapcsolatban.**

A könyv alapvetően két eltérő tematikából táplálkozik. Első négy nagyobb fejezete társadalom- és esztörténeti kérdéseket tárgyal, majd a kötet terjedelmében is jóval jelentősebb – és meglátásom szerint érdekesebb, illetve fontosabb – részében a szerb megszállás alatt álló déli területek és Nyugat-Magyarország kérdését mutatja be, valamint a királykérdést és IV. Károly visszatérési kísérleteit tárgyalja.

A társadalom- és esztörténeti részekben több kifejezetten érdekes és a közvélemény által kevésbé ismert téma is megjelenik, mint például az ellenforradalmiság öndefiníciója vagy éppen a korszak kezdetén is meglévő keresztény felekezeti ellentétek. A szerző külön fejezetet szentel az antiszemitizmus kérdéskörének is, ami nem meglepő, hiszen bizonyos mértékig e téma tekinthető szűkebb szakterületének (vö. korábbi művel: *Gyilkos irodák.* Jaffa, 2019). Az említett első, négyfejezetes blokk kapcsán némi hiányérzetünk támad, ugyanis a témák kiválasztása kissé önkényesnek tűnik. Hiszen például a konszolidáció, illetve a Horthy-korszak kezdetével kapcsolatban legalább annyira fontosak volnának akár a gazdasági vetületek vagy a konkrét pártpolitikai viszonyok, mint például a felekezeti kérdés. Az ambiciózus címválasztás okán pedig talán nem túlzott elvárás az 1921-es év néhány további aspektusának kibontása.

A szerző imponáló mennyiségű forrást vonultat föl a könyv megállapításainak alátámasztásához. Mindezeket felhasználva, a történeti objektivitás érdekében nem egyszerű távolságtartás, hanem kifejezetten kritikai attitűd jellemzi írását. Ez egyfelől – pusztán a tényeket szemlélve – teljesen helyénvaló és jogos, ám amint értékítéleteket társítunk hozzá, rögtön felmerül a mihez képest kérdése. A 21. századi utókor egyfelől ismeri a korabeli jelenségek későbbi kikutatását (például

az antiszemitizmus és a holokauszt összefüggésében), másfelől nem lát jó néhány olyan korabeli tényezőt, ami indokolja és megérthetővé teszi a szereplők gondolkodását, döntéseit. Mindezek nyomán magam híve volnék a korabeli szereplőkkel és döntésekkel szemben egy korba ágyazottabb (kevésbé mai értékítéleteinket alapul vevő) kép felvázolásának; akár úgy is mondhatnánk, hogy az elengedhetetlen kritika mellett bizonyos mértékű empátia gyakorlásának is. Hiszen annak, hogy a Bethlen-korszak mai értékítélet szerint antidemokratikus irányba fejlődött, az egész korabeli viszonyrendszer, a trianoni sokk és a magyar társadalom sok évszázados hagyományai mind hátterét jelentik, Bethlen tagadhatatlan személyes döntései mellett. Szintúgy érdemes összevetni nemzetközi viszonylatban, hogy például a királyi diktatúrába süllyedő Jugoszláviával összemérve milyennek láttassuk a korabeli Magyarországot. Más helyen a nyugat-magyarországi felkelésben részt vevő egyes szereplők „a magyar történelem legsötétebb figuráiként” jelennek meg, pedig e tekintetben azért az elmúlt ezer éven végignézve bizonyára más személyek – akár még jogosabban is – kiérdemelnék e jelzőt. Ugyanakkor nagyon sok helyen izgalmas példákkal árnyalja a szerző a kialakuló képet, utalva például arra, hogy egy reformátusellenes atrocitás ügyében vizsgálódó antantbizottságban is ugyanúgy hangozhatott el antiszemita élű megjegyzés, mint a magyar közéletben.

A könyv egyértelműen legizgalmasabb és legalaposabb részei a baranyai–bajai és a nyugat-magyarországi kérdést, valamint a IV. Károly visszatérési kísérleteit vizsgáló fejezetek. Az olvasó ezt áttekintve igen alapos és pontos képet kap az eseményekről. A szerző fokozottan támaszkodik brit diplomáciai forrásokra, melyek egyes elemei eddig kevésbé jelentek meg a témával foglalkozó munkákban. A magyar hatóságok, illetve szabadcsapatok tevékenységével szemben itt is kritikus a szerző, ugyanakkor nem marad el a másik oldal felvillantása sem, akár a távozó pécsi baloldali városvezetés vaskos antiszemita megnyilvánulását („megállj, horthyváró zsidó gazember, mielőtt el kell mennünk, fölkötünk a Széchenyi téren!”), vagy az osztrák nemzetgyűlésben elhangzó, Sopron elvesztését a zsidóknak tulajdonító felszólalást említve példaként. Szintén a reális és korba ágyazott kép kialakulását segíti, hogy a magyar atrocitások mellett az osztrák hatóságok visszaélései is megjelennek a nyugat-magyarországi kérdés kapcsán. Hiányérzetünk talán egy ponton lehet: a baranyai–bajai kérdés tárgyalása során a magyar emigráció (Károlyi, Jászi, Linder) szerepe és az ország konszolidációjával és érdekeivel szöges ellentétben kifejtett tevékenységét (leginkább a szerbek kivonulásának elodázása érdekében) csak érintőlegesen említi a szerző.

A királykérdéssel és IV. Károly visszatérési kísérleteivel kapcsolatban szintén nagyon izgalmas fejezetet olvashatunk. A szerző markáns – általunk is osztott – álláspontot képvisel: IV. Károly visszatérése korántsem volt lehetetlen, és a kisantant támadása sem eleve eldöntött tény volt. Ebből kifolyólag nem túlzás az a megállapítás, miszerint IV. Károly sikere esetén egy év múltán véget ért volna a Horthy-korszak, így tehát a kezdeti időszak messze legfontosabb témája nem más volt, mint a múlt rendszer történetírása által a feudális uralkodó osztályok jelentéktelen belső konfliktusának láttatott királykérdés. A könyv legfontosabb megállapításai Horthy Miklós karakterére, politikai döntéseire vonatkoznak – ezek alapján nem tartható a szakirodalomban és az emlékiratokban is elterjedt hagyományos Horthy-kép, mely szerint a kormányzó egyszerű gondolkodású, könnyen befolyásolható katona lett volna. Ehelyett Veszprémy megfogalmazásában: „Horthy [...] a húszas évek elején [...] szellemi képességeinek csúcán álló, ravasz politikus volt”. Részletekbe menően értesülhetünk róla, hogy miként tudta saját érdekei szerint az orránál fogva vezetni a Budapestre akkreditált profi diplomátákat, nem is beszélve IV. Károlyról és egyes legitimista politikusokról. A szerző igen sarkos véleményt alkot Bethlen Istvánról és rendszeréről is; elfogadva a felsorakoztatott érveket, mégis úgy érzem, hogy itt ismét a 21. századi értékítélet szerint kérjük számon a korabeli viszonyok kötöttségei között mozgó Bethlent, így a kritika mellett talán itt sem volna haszontalan némi empátia s persze a korabeli kontextus erősebb felvázolása. Ennek ellenére kétségtelen, hogy a szerző Bethlen-kritikája abszolút releváns. A kötet formai jellemzőivel kapcsolatban egy pozitív és egy negatív szempontot kell még kiemelnünk: a tájékozódást, kézikönyvként való felhasználást nagyban segíti a kötet végén a névmutató, ugyanakkor a kiadó többi kötetéhez hasonlóan a forrásokat végigkövetni próbáló recenzens számára ezúttal is sok bosszúságot okoztak a viszonylag nehezen használható végjegyzetek.

Veszprémy László Bernát új könyve mindezek fényében abszolút újdonságnak tekinthető, hiszen a Horthy-korszak eddig kevesebb figyelemre méltított szakaszát mutatja be. A könyv hatalmas forrásbázison alapul és igen sok izgalmas megállapítást tesz, így a korszak iránt érdeklődő olvasóknak bizvást ajánlhatjuk. Végezetül a legnagyobb egyetértéssel idézem a kötet egyik záró gondolatát, azzal a megjegyzéssel, hogy kívánjuk, a szerző a továbbiakban még inkább ezen gondolata szellemében folytassa munkáját: „Száz évvel az események után talán eljött az ideje annak, hogy az önálló értékkérés talaján állva, a korszak és a korabeli viszonyok szem előtt tartásával és az akkori szereplők saját szempontjainak figyelembevételével ítéljük meg közös, huszadik századi magyar történelmünket.”

NÁNAY MIHÁLY